

Liturgický a sakramentální rozměr korunovace

Petr NOHEL

Liturgical and sacramental dimension of coronation

Abstract: The sense of royal coronations is mostly seen in their geopolitical and constitutional importance. Their purpose is then attributed to a given cultural-historical context and its own reception. Aside these considerations stands the remaining sacramental dimension of coronation and its anchoring in the liturgical life of the Church. The debate about the sacramental nature of different concrete acts was led already during the first millennium of the Christian era. This paper is based on these discussions and contemporary practice. Its aim is to fix coronation in the context of theology and contemporary approaches.

Key Words: Unction, Ordination, Sovereign, King, Coronation

Úvod

Na panovnické korunovace můžeme pohlížet z různých úhlů pohledu. Pro jedny se jedná o symbolické vyjádření převzetí vlády, pro druhé o reálnou konsekraci dotčené osoby panovníka a zcela jiní ji vůbec hodnotí jako historický relikv, který v určitých zemích pouze přetrvává. Vzhledem k tomu, že o důležitosti královského pomazání svědčí i biblické prameny, zajímalo mne, zda je jejich interpretace totožná s pozdější církevní praxí a zda i dnes můžeme v případě panovnických korunovací hovořit o určitém duchovním rozměru královského úřadu.

2 Korunovační praxe

2.1 *Spor o konstitutivní a deklaratorní charakter liturgického aktu*

Na fakt panovnické korunovace je možno pohlížet dvěma způsoby, a to z pohledu státoprávního a liturgicky-právního. Stával-li se následník panovníkem, dělo se tak sice v minulosti nejčastěji prostřednictvím liturgického obřadu, na druhou stranu ale nebylo možno popřít spíše profánní funkci panovnického úřadu, do které byl skrze tuto liturgii adept uváděn. Státní a liturgický pohled se přitom mohou lišit v názoru na roli svátostného obřadu. Z pohledu státoprávního se panovník stává panovníkem po splnění zákonných podmínek (které mohou být teoreticky pro každou zemi různé), z nichž nejzásadnější je dodržení nástupnického práva dané země – tedy princip dědičnosti. Oprávněný dědic dle dynastické posloupnosti tak téměř automaticky zaujímá místo panovníka, přičemž v zemích neuznávajících existenci interregna se jím legálně stává okamžikem úmrtí či odstoupení panovníka předchozího. Obřad korunovace je pak chápán spíše symbolicky a jeho role je tedy prezentována jako deklaratorní, neboť jen „historickým“ a zjevným způsobem ztvrzuje ujmoutí se vlády dle tradic té které země.

Naproti tomu z pohledu liturgicky-právního se panovník panovníkem stává právě aktem korunovace, který je vnímán jednoznačně jako akt konstitutivní. Tento duchovní pohled sice respektuje nástupnické právo, neboť dědičnost hlavy rodu je v zásadě principem biblickým, nicméně naopak výběr následníka považuje za deklaratorní, a to do určité míry teoretický, neboť k pomazání dotyčného v rámci korunovačního aktu ještě nedošlo.

Jako příklad tohoto pojetí z českého prostředí můžeme například uvést korunovaci Jiřího z Poděbrad nebo Friedricha Falckého, kteří jsou počítáni mezi české krále právě na základě uskutečněného pomazání v rámci korunovačního aktu, byť z pohledu dynastického žádné právo usednout na český trůn neměli.

2.2 *Panovnické korunovace v současném evropském kontextu*

V současné době je v evropských zemích, které jsou monarchiemi, z různých důvodů nahrazován původně církevní obřad obřadem státním,

byť se často i nadále odehrává v původním liturgickém prostoru. Vládnoucí rody tímto postupem demonstrují svoji „nadkonfesnost“, která je vedena snahou působit jednotným a spravedlivým dojmem vůči svým občanům různých vyznání. Obřad korunovace se tak stává spíše aktem profánním, který svůj původ vidí v ústavním pořádku dané země a neodvolává se primárně na církev jako zdroj duchovní autority ve smyslu apoštolské posloupnosti. Navíc v zemích s protestantskou církevní tradicí (zejména severské monarchie) je tato role ještě umenšena specifickými teologickými důvody, které zmíněnou posloupnost příliš neakcentují. V současnosti je tedy dominantním pohledem na ustanovení panovníka spíše deklaratorní role církevní autority, a to ještě v případech, kdy je místní církev k tomuto aktu vůbec přizvána.

3 Biblické pojetí

Cenným zdrojem pro chápání role panovnické vlády jsou biblické knihy Samuelovy, knihy Královské a knihy Letopisů. V nich se nachází bezpočet pasáží (cca 90!), které se vyjadřují k jednotlivým aspektům nástupnického práva, jako jsou např.: role prvorozenství, postavení žen, podmínka oprávněnosti královské vlády, vztah dědičnosti a nároku, teorie smlouvy, stvrzení a ustanovení panovníka, klady a zápory panovnické vlády, vztah trůnu a oltáře, provázanost osudu lidu s osudem panovníka apod. Můžeme v nich dokonce nalézt i náznak principu rovnorodosti a patriarchálního požehnání svátostného charakteru. V minimálně osmnácti případech hovoří *Bible* také o nezastupitelné roli královského pomazání.

3.1 Konstitutivní role proroků a kněží při královském pomazání

Zcela zásadním prvkem při ustanovení panovníka se stává akt pomazání, které v panovnické linii úplně nahrazuje dřívější svátostně přesně nezařaditelné patriarchální požehnání a stává se nezbytnou podmínkou pro obhajobu královské funkce. Pomazání panovníka je nutno v době královské vnímat zcela ve svátostném kontextu. Nejedná se totiž pouze o určitý typ modlitby nebo vyprošování božího požehnání pro nového krále, ale o konstitutivní úlohu, kdy se

panovník stává panovníkem právě na základě toho, že je pomazán. Pomazání tedy nestvrzuje fakt výběru panovníka deklaratorně jako akt souhlasu proroků, později kněží (a ještě později církve) s daným kandidátem, ale pomazání krále králem teprve činí, a to bez ohledu na jeho výběr jakožto osobnosti.

První náznak svátostného charakteru panovnického pomazání vidíme již u krále Saula, který je pomazán prorokem Samuelem. I proto se v předmluvě k ekumenickému vydání první knihy Samuelovy uvádí, že Samuel spravoval izraelské pokolení jako prorok, kněz i soudce, čímž se zdůrazňuje mj. svátostná moc, kterou prorok disponuje, a tedy logicky včetně práva (i povinnosti) pomazání. O samotném aktu hovoří desátá kapitola první knihy Samuelovy, kde se zdůrazňuje, že Saul byl pomazán z přímého Hospodinova rozkazu, kdy prorok dle božích pokynů vylil Saulovi na hlavu olej a zdůraznil, že panovníkem nad svým dědictvím ho tímto aktem činí sám Hospodin. Prorok navíc zdůrazňuje, že se Saula zmocní boží duch a že se po prorockém vytržení změní v jiného muže, což se vzápětí také stalo. Uvádí se zde, že Bůh proměnil Saulovo srdce v jiné a dostavila se všechna tato znamení. Je tedy zřetelné, že pomazání s sebou nese určitou pneumatologickou dimenzi, což jeho svátostný charakter přirozeně upevňuje.

3.2 Davidova interpretace královského pomazání

Obdobná situace se odehrává i v případě pomazání krále Davida, kdy je prorok Hospodinem opět vyzýván, aby naplnil svůj roh olejem a svátostně jednal. Podstatné je v tomto ohledu opětovné připomenutí pneumatologické dimenze, když je po pomazání Davida uprostřed jeho bratrů zdůrazněno, že se nového krále od této chvíle nadále zmocňoval duch Hospodinův.

Důležitost pomazání jako naprosto zásadní skutečnosti se však nejvíce projevuje ve vzájemném vztahu Saula a Davida, kteří spolu bojují. Přestože David má vícekrát možnost se svého staršího soka zbavit, nikdy tak neučiní, a to právě s poukazem na Saulovo pomazání. Když mu jeho mužové navrhnou, aby se Saula zbavil, odpovídá: „Chraň mě Hospodin, abych se dopustil něčeho takového na mém pánu, na Hospodinově pomazaném, a vztáhl na něho ruku.“ Je to přece Hospodinův

pomazaný! Podobně, když mu Abíšaj nabízí, že Saula zabije sám, David ho od takového kroku odrazuje s poukazem, že nemůže zůstat bez trestu ten, kdo se odváží vztáhnout ruku na Hospodinova pomazaného. Když má potom sám možnost Saula zabít, nečiní tak, ale předkládá Saulovi důkaz, že byl vydán do jeho rukou, ale že se ho přesto jakožto pomazaného ani nedotknul.

O tom, že panovnické pomazání bylo ve veliké úctě a v úzkém vztahu k samotnému Bohu, svědčí také to, že David je již během sporů se Saulem sám pomazán, a mohl by se tedy odvolávat na samotného Hospodina, který si jej vybral místo zavrženého Saula. Ale právě pro pomazání již Saulovi udělené se David nijak neodvažuje proti němu zakročit, a to bez ohledu na Saulovu povahu nebo nečestné činy, kterých se dopouští. Zjevně je tedy v Davidových očích pomazání krále něčím, co vtiskuje duši trvalé znamení, podobně jako to vyznáváme dnes u některých svátostí včetně svátosti svěcení. Když je později Sul zabit, dává David popravít také jeho vraha, a to právě s poukazem na to, že se provinil proti pomazanému.

David je poté pomazán celkem dvakrát, a to vždy v souvislosti s územím/národem, kterému má vládnout. Nejprve je pomazán králem Judským a poté, co se vyřeší spory s nástupnictvím Saulových potomků, je pomazán i králem celého Izraele. Když David později zcizoloží s Batšebou, je mu opět připomínáno skrze proroka Nátana jeho pomazání jako přitěžující okolnost.

3.3 Pomazání v dalších generacích skrze kněží

I Davidův syn Šalamoun byl za krále pomazán, avšak zde knězem Sádokem, neboť kněžský stav byl již v izraelské pospolitosti vyčleněn. I Šalamounův bratr Adonijáš, který se domnívá, že království zdědí on, je zklamán, když jej Šalamoun v pomazání předstihne, ale sám interpreтуje fakt pomazání jako nepopíratelnou skutečnost, a tedy jako přidělení království Šalamounovi přímo Bohem. Z toho důvodu také proti svému bratru nijak nezasahuje, i když disponuje početnějším ozbrojeným zástupem.

Přirozeně i v dalších panovnických generacích postupuje Hospodin vždy tímž způsobem a posílá kněze, aby pomazávali dalšího dědice

v pořadí na krále. Poslední taková poznámka je uvedena v případě ustanovení krále Jehú. Opět až po tomto pomazání lid provolává: „Jehú se stal králem!“ což opět potvrzuje konstitutivní roli tohoto svátostného aktu.

4 Svátostný charakter korunovace z pohledu církve

Praxi pomazání králů přejímá později i církev a dále ji rozvíjí. V době do Tridentského koncilu, kdy nebyly vždy zřetelně odděleny svátosti od svátostí v dnešním pojetí, nebylo ani nutné řešit sakramentální zařazení panovnického pomazání. Bylo ovšem jasné, že svátostný rozměr má. I přesto, že se jednotliví biskupové ne vždy shodovali na „velikosti“ této svátostné skutečnosti, diskutovalo se o ní.

Biskup kardinál Petr Damián († 1072), přítel papeže Řehoře VII., hlásá dvanáct svátostí; arcibiskup Lanfranc z Canterbury († 1089) naproti tomu pouze čtyři: víra, křest, eucharistie a zpověď. Biskup Hildebert z Tours († 1134) jich zná devět (mezi nimi svěcení kostelů, liturgických nádob a oltářů). Známý opat Bernard z Clairvaux († 1153) mluví o mnohých svátostech a vypočítává jich deset (mezi nimi umývání nohou, investitu kanovníků, opatů a biskupů, avšak nikoli manželství). Jeho přítel Hugo od sv. Viktora († 1141) zase vypočítává jako svátosti svěcení kostelů, liturgických nádob a rouch, svěcení vody, klečení, exorcismus aj. Prvním, kdo omezil počet svátostí na dnes obvyklých sedm, byl známý středověký teolog Petr Lombardský († 1164).

Současné pojetí svátostí pak organicky vyplývá z „bývalých“ svátostí, které nebyly Tridentským koncilem mezi současnou sedmici svátostí započítány, tj. např. mnišské zasvěcení, pomazání za krále, posvěcení kostela apod. I přes toto ustanovení ovšem otázka panovnického pomazání neutichá. Např. obřad korunovace římského císaře zahrnuje i pomazání adepta, které je běžně vykládáno jako svěcení jáhenské nebo na jeho úrovni. Nový císař tak bez problému zpívá evangelium a nese označení „biskup věcí vnějších“. Tento koncept se jednoznačně blíží výkladu panovnické ordinace jako začlenění panovníka do apoštolské posloupnosti biskupem s tím, že na rozdíl od jiných svěcených osob je ovšem panovník svěcen pro oblast světského řízení státu.

Tomuto pojetí by ostatně odpovídaly i současné snahy nevnímat svátost svěcení jako hierarchické stupně, ale jako různorodé, specifické, samostatné služby se zdrojem v ordinaci biskupské. Některé úvahy připouštějí dokonce oddělení těchto svátostných stupňů jako svátostí samostatných. Do tohoto konceptu by pak spadalo i panovnické pomazání v případě, že by bylo realizováno na způsob ordinace, jak se v minulosti, alespoň v případě korunovací císařských, evidentně dělo. Korunovace včetně pomazání byly navíc vždy realizovány (alespoň v katolickém pojetí) přímo ve Mši svaté, což jejich svátostný charakter rovněž podporuje, neboť i ostatní svátosti jsou v ideálním případě udělovány ve Mši svaté v rámci prakticky shodné obecné struktury katolických obřadů.

5 Panovník jako dědic dvojí kontinuity

Pramenem pro určení míry svátostné skutečnosti při panovnickém pomazání může být jednak současná evropská praxe, jednak texty současných i historických korunovačních řádů různých zemí. V jednotlivých státech totiž může být na základě profánního práva nebo aktuálních zvyklostí tato svátostná role uplatněna v diametrálně odlišné míře, či dokonce zcela chybět! V zásadě se ale pohybujeme v rámci pluralismu, který je na jedné straně vymezen nároky státního práva (zejména principem dědičnosti) a na druhé straně podmínkou pomazání v rámci korunovace jako liturgického aktu (a tedy čistě teoreticky nemusí princip dědičnosti respektovat). Různé země pak více či méně akcentují tu či onu stranu tohoto pluralismu.

V ideálním případě splňuje následník požadavky obojí kontinuity; je jak oprávněným dědicem dle nástupnického práva, tak je zároveň pro svůj úřad „svátostně vybaven“ skrze panovnické pomazání. V případě absence jednoho z těchto dvou aspektů není postavení panovníka vnímáno jako jednoznačné. Tak můžeme v českém kontextu kromě výše zmíněného Jiřího z Poděbrad nebo Friedricha Falckého uvést naopak krále, kteří splňovali požadavky nástupnického práva, ale protože nebyli korunováni, nedošlo u nich ke královskému pomazání jako např. u Františka Josefa I. nebo blahoslaveného Karla I.

Závěr

Královské pomazání mělo ve starověké izraelitské pospolitosti zásadní význam a bylo interpretováno jako konstitutivní moment panovnické vlády, jak na něj ostatně nahlíželi i sami izraelští a judští králové. Církev toto chápání přebírá a v týchž intencích pomazává i evropské panovníky prostřednictvím platně svěcených biskupů, neboť dědictví apoštolské posloupnosti přijímá v téže rovině jako dřívější přímé povolání proroků a starozákonních kněží a odvolává se na téhož ducha božího, který v tomto pomazání působí.

Jednoznačná preference tohoto konstitutivního momentu ustupuje do pozadí jednak s postupným rozvojem právního myšlení, které kodifikuje jednotlivé prvky nástupnického práva spíše v rovině profánně-právní, a jednak vlivem reformace, která roli pomazání skrze apoštolskou posloupnost zpochybňuje, resp. přesouvá do polohy více symbolické. Obojí vliv působí, že nástupnické právo se stává postupem času předmětem zájmu státoprávního a sakramentální rozměr korunovace je vnímán převážně jako deklaratorní.

V současných evropských monarchiích se pomazání následníka prostřednictvím církevního obřadu již prakticky nerealizuje, neboť bývá nahrazeno přísahou na korunu či ústavu dané země, což je z pohledu světského práva dostačující. V každém případě je vláda panovníků, kteří splňují jak nároky nástupnického práva, tak pomazání, považována za nezpochybnitelnou, zatímco při absenci jejího svátostného charakteru nebo nejednoznačné pozice nositele v rámci dědického řádu mohou vyvstat pochybnosti o nedostatečné kompetenci dotyčné osoby pro výkon jejího úřadu, a to bez ohledu na to, že se tyto absence stávají v současné praxi běžnými.

Literatura:

Bible (český ekumenický překlad)

Kánony a dekrety Tridentského koncilu, 7. zasedání ze dne 3. března 1547

KÖNIG, J. (překl.) *Alt-katholisches Volksblatt*. 1929 (starokatolický časopis z 9. srpna 1929 – výňatek z překladu)

Služba trvalých jáhnů. 2: Zkušenosti a reflexe. Praha: Pastorační středisko, 1998.

Kontakt na autora příspěvku:

Mgr. Petr Nohel
Univerzita Karlova v Praze
Katolická teologická fakulta
Thákurova 3
160 00 Praha 6
e-mail: petr.nohel@email.cz